ସଟୀକ-

କେଶବ କୋଇଲି ।

ଶ୍ରୀ ଦୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ମଣିପାତ୍ର

ଓ

ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଶିରୋମଣି ।

SATIKA-

KESHAVA-KOYILI.

Compiled and Published

by

Sriman S. M. Patra, B.A.L.T.
Deputy Inspector of Schools,
Berhampur Range,

and

Samanta Narayan Mahapatra
Kavyatirtha, Siromani, Head
Sanskrit Pandit Surangi
High School, Iohhapur,
Ganjam.

SECOND EDITION.

Printed by A. C. Chakraverty.
Orissa Printing Works, Puri. 1926.

Price One anna. ମୂଲ୍ୟ ଠ ୦/ ପାଇ ।

ମୁଖବନ୍ଧ ।

—※—

ଏହି କୋଇଲିକୁ "ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଶିକ୍ଷାସଭା" ନିଜ ପ୍ରାଥ-ମିକ ଓଡ଼ିଆ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପାଠ୍ୟ କରି ଅଛନ୍ତି । ଦେଶୀୟ ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ବାଛିଗୁଛି ପାଠ୍ୟରୂପେ ଅନୁମୋଦନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସଭ୍ୟମାନେ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

କେଶବଙ୍କ ବିଷୟ କୋଇଲିକୁ କୁହାଯାଇଥିବାରୁ ପୁସ୍ତକର ନାମ କେଶବ କୋଇଲି । ଏହା ଓଡ଼ିଆରେ ନୂଆ ନୁହେଁ । ସଂସ୍କୃତ-ଭାଷାର ହଂସଦୂତ ମେଘଦୂତ ଓ କୋକିଳଦୂତ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ସାକ୍ଷୀ । ଏହି "କେଶବ କୋଇଲି" ମହାଭାରତ ଓ ଭାଗବତର ବିଷୟ ନେଇ ଲିଖିତ । ମାତାର ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ପ୍ରତି କିପରି ଅନ୍ତ-ରଙ୍ଗ ସ୍ନେହ ଓ କ୍ଷଣିକ ଅନ୍ତରରେ କିପରି ବ୍ୟାକୁଳତା ତାହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଆଦର୍ଶ କବି ଏହି ପଦ୍ୟାବଳୀରେ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ସରଳଲଳିତ ଭାଷାରେ କ ଠାରୁ କ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚୌତିଶଗୋଟି ପଦ୍ୟରେ ନିଜର ମନୋଭାବ ଚିତ୍ରିତ କରି ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଓ ପ୍ରାନ୍ତରେ କୋଇଲି ପଦର ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇ-ଅଛି । ପ୍ରତି ପଦ୍ୟରେ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଓ ଆଦ୍ୟାନୁପ୍ରାସର ଅଭାବ ନାହିଁ । କବି ମାତାଙ୍କ ପଠିତ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବର ପୁରୁଣାତାଳ-ପତ୍ର ପୋଥିରୁ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ଘୋଷାପଦ ଛଡ଼ା ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ୧୪ ଅକ୍ଷରିଆ, କିନ୍ତୁ କେତେକ ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାର ନିୟମ ନାହିଁ । କିବା ଙ, ଞ, ଡ଼, ଣ, ଯ, ଷ,

ଷ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି ପଦ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା କ୍ରମର ପ୍ରାୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ କରି ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ବଡ଼ କବିମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଏପରିବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଯାଇଥାଏ

ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଏହା, ମାର୍ଜିତ ପଦ୍ୟ ଧରଣରେ ଦେଖା ଯାଉ ନଥିବାରୁ ଓ ପୌରାଣିକ ବିଷୟ ବିଜଡିତ ଏହା ଉପରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଟୀକାଦି ଟିପ୍ପଣୀ ମିଳୁ ନଥିବାରୁ ସୁବିଧା ପାଇଁ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଏହି ଟୀକା ଦିଆଗଲା । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଶବ୍ଦାର୍ଥ, ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ଭାବାର୍ଥ ଅନ୍ୱୟ ପୌରାଣିକୀବାର୍ତ୍ତା, ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟମାନ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଏହାର ସରଳାର୍ଥ ଛାଡ଼ି ଜଟିଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକାର୍ଥ ଉପରେ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆହୋଇ ନାହିଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଅନପେକ୍ଷିତ ଓ ଅବାନ୍ତର ବିଷୟମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନା ବର୍ଜିତ ହୋଇଅଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ପାଠାନ୍ତର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦିଆ ଯାଇଅଛି ।

ଏକେତ ଭାରତୀୟ ପୁରାତନ କବିବରମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ମିଳିବା ଦୁସ୍ତର, ତହିଁରେ ପୁରୁଣା ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କ ଘଟନା ପାଇବା କେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ ପାଠକମାନେ କଳନା କରି ପାରୁ-ଥିବେ ତଥାପି ଏହା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ବୋଲି ସର୍ବଶେଷରେ କବି "ଭଣେ ମାରକଣ୍ଡ ଲେଖ କୋଇଲି" ଏପରି ଟିକିଏ କହିଦେଇ ଥିବାରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ପରିଚୟ ମିଳେ । ଆଧୁନିକ କବିତା ହୋଇଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ମିଳି ଥାଆନ୍ତା କି ନା ସନ୍ଦେହ । ଏହାଙ୍କରଚିତ କେଶବ କୋଇଲି ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳଭୂମି-ପ୍ରଦେଶରେ ସୁପରିଚିତ । ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା କଲାପରେ ଏହି ଖଣ୍ଡ କାବ୍ୟଟି ସାଧାରଣତଃ ପଢ଼ିଥାନ୍ତି । କେହି କେହି ଅନୁମାନ

କରନ୍ତି ଯେ ଏହା ପୁରାତନ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଚଟଶାଳୀ ମାନଙ୍କରେ ବହୁକାଳରୁ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା ପରେ ଏହା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଆସୁଥିବାରୁ ବୋଧହୁଏ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅତି ପୁରାତନ କବିତାଅଟେ । ପୁସ୍ତକଟିର ଭାଷା ଓ ଭାବ ସରଳ ବୋଲି ତାହା ସୁକୁମାରମତି ବାଳକ ମାନଙ୍କୁ ପଢିବାକୁ ଦିଆଯାଏ । ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ପୁରାତନ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାରରୁ ତାହା ଗୋଟିଏ ପୁରାତନ କବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ୧୩ ଓ ୨୯ ଶ ପଦ୍ୟରେ ଯଥାକ୍ରମେ ବର୍ଗ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତସ୍ଥ ବର ଯଥାଯଥ ପ୍ରୟୋଗରୁ କବିଙ୍କର ବ୍ୟାକରଣ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ, ଭାଷାର ଶୈଳୀରୁ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ, ମହାଭାରତାଦି ବିଷୟ ହେତୁ ପୁରାଣଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ୟକ୍ ପରିଚୟ ମିଳେ । ପୁସ୍ତକରେ ସୁନ୍ଦର ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବ, ମଧୁର ରୂପେ କରୁଣରସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ବାଲ୍ୟରେ ଜନ୍ମମାତ୍ରୁ ଆ-ଅ-ଆ-ବୋଲି ଡାକି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ କରିବା ପ୍ରଥା ମଧ୍ୟ କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । କେତେକ ସାମାନ୍ୟ ଘରୋଇ-ବିଷୟର ଉଲ୍ଲେଖଦ୍ୱାରା କବିତାଟି ଅତି ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହୋଇଅଛି । କବିଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣନାମ ମାର୍କଣ୍ଡଦାସ । ସେ ଜାତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଆଦିମ ଓଡ଼ିଆ କବି-ଯୁଗରେ (୧୫୦୦ ଖ୍ରିଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ) ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜ୍ଞାନୋଦୟ କୋଇଲି ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିରଚିତ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ ।

ପ୍ରିୟ ଶିକ୍ଷକବର୍ଗ ! -ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବୋଲାଇଲା ବେଳେ ଏପରି ଚେଷ୍ଟା କରାଇ ଦେଇଥିବେ ଯେ ସେମାନେ ହାବ ଭାବ ଓ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରର ଝଙ୍କାରେ ସବୁ ନିଜେ ନିଜେ ଯେପରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ

କର ପାରୁଥିବେ । ସୁକୁମାରମତି ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୱୟ, ଶବ୍ଦାର୍ଥ, ବ୍ୟାକରଣାଧୀନ ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକ ବୁଝାଇବାରେ ପ୍ରୟାସ କରିବେ-ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ଆବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରାହିଁ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରାଉଥିବେ । ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଉଦ୍ଧାର କରି କଥା ଶୁଣାଇବା ଛଳରେ ବତାଇ ପାରନ୍ତି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍ମରଣଶକ୍ତିର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନୁଷଙ୍ଗିକ ପୌରାଣିକୀ କଥାଗୁଡ଼ିକ କଣ୍ଠାଗ୍ରରେ ବାଳକର ଚିରକାଳ ରହି ପାରିବ । ଇତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ।

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣଟି ସରିଯିବାରୁ ପାରଳା, ମଞ୍ଜୁଷା, ଉଦ୍ୟାନ, ଘୁମୁସର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଠମାସ ହେଲା ଛପାଇବାପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଲେଖୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଏବେ ଦୁଇହଜାର ପୁସ୍ତକ ଛପା ହୋଇଅଛି । ଏଥର କେତେକ ଯାଗାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ବହୁଳ ଭାବରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଅଛି । ଉପର ମଲାଟ ଓ ଭିତର କାଗଜକୁ ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର କରି ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ତଥାପି ଓଡ଼ିଆଭାଇଙ୍କ ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ମୂଲ୍ୟ ଊଣା କରି ଯାଇଅଛି ।

ପ୍ରକାଶକ —

ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ମହିପାତ୍ର, ବ୍ରହ୍ମପୁର ଗଞ୍ଜାମ } ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଶିରୋମଣି ଶାରଦବେହେରମ୍ପୁର ପ୍ରେସ ।

— — ○ ——

ଷଷ୍ଠାଙ୍କ—

କେଶବ କୋଇଲି ।

କୋଇଲି ଲୋ କେଶବ ଯେ ମଥୁରାକୁ ଗଲା । *
କାହା ବୋଲେ ଗଲା ପୁତ୍ର ବାହୁଡ଼ି ନଇଲା ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧ ।

ଭଣ ମା ଦୁର୍ଗତି—ନାଚିନ ହେ ଦୁର୍ବେ ।
ଜ୍ଞାସ୍ୱଗୀ ଶୀବାବାର ଏଡ଼ି ଦିଲ୍ଲେ ।

ନନ୍ଦପତ୍ନୀ ଯଶୋଦା, ନିଜ ପୁତ୍ରରେ ପୁଣ୍ଡ଼ରୀକ ନ ଦେଖିବାରୁ ଦୁଃଖରେ କୋଇଲିକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଏହା କହୁ ଅଛନ୍ତି । ଦୁଃଖୀ ଲୋକ, ଅନ୍ୟ ଅଟେରେ ନିଜର ଦୁଃଖ କହିଲେ ଚିତ୍ତରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇ ଦୁଃଖ ଊଣା ହେବ ବୋଲି ବୋଧ କରେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଶୁଣାଇବା ଲୋକର ସମସ୍ତ ବିଶେଷରେ ଚେତନାଚେତନ ବସ୍ତୁର ମଧ୍ୟ ଉପେ ନାହିଁ । କେଶବ ଉକ୍ତ—ସେ କୋଇଲି ! ମୋର (ପୁତ୍ର କେଶବ) ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ମଥୁରାକୁ ଯାଇ କାହା କଥାରେ ଭଲ୍ଲ ଗଲା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ବାହୁଡ଼ି ନଇଲା) ଫେରିଲା ନାହିଁ । ପୌରାଣିକ ବାର୍ତ୍ତା—ଦ୍ୱାପର ଯୁଗର ଶେଷକୁ ବସୁଦେବଙ୍କ ଔରସରେ ଦେବକୀଙ୍କର ଅଷ୍ଟମ ଗର୍ଭରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାମୁ କଂସ, ବସୁଦେବଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପ୍ରାଣରେ ମାରି ପକାଉଥିଲେ ଏବଂ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ସମ୍ବାଦ ପାଇବା ପାଇଁ ଅନେକ ଗୁପ୍ତଚର ଲଗାଇ ଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ବସୁଦେବ, ଅତଏବ ସୁବିଧା ପାଇ ଜାତ ହେବା ମାତ୍ରେ ସ୍ୱପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ପାଖରେ ରଖାଇ ଦେଇ ତାହାଙ୍କ ନବ ଜାତ କନ୍ୟାଙ୍କୁ

୧—ପାଠାନ୍ତର—କୋଇଲି କେଶବ ଯେ ମଥୁରାକୁ ଗଲା । *

କୋଇଲି ଲୋ ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୀର ଦେବ ମୁଁ କାହାକୁ ।
ଖାଇବାର ପ୍ରଭୁ ଗଲେ ମଥୁରା ପୁରକୁ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଗଲା ପ୍ରଭୁ ବାହୁଡ଼ି ନଇଲା ।
ଗହନ ବୃନ୍ଦାବନ ଶୋଭା ନ ପାଇଲା ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୩ ।

ଦେବକୀଙ୍କ ନିକଟରେ ନେଇ ରଖିଲେ । କଂସ, ଦେବକୀଙ୍କ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ପୂର୍ବ ପରି ଏହି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହତ୍ୟା କଲେ । ଯଶୋଦା, ପ୍ରସବ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପରେ ଚେତନା ପାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜ ପେଟର ପୁତ୍ର ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲେ । ପରେ ପାଳିତ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ସ୍ନେହରେ ତିଳ ମାତ୍ର ଫର୍କ କରି ନାହାନ୍ତି । ୧ ।

ଖଣ୍ଡ ଇତ୍ୟାଦି—ମୋର ଖାଇବାର ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ମଥୁରା ପୁରକୁ ବାହାରି ଗଲେ । ମୁଁ (ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୀର) ଖଣ୍ଡ, ଚିନିଠାରୁ ପତଳା ଓ ଧବଳ ଗୁଡ଼ର ସାରାଂଶ ଯାହାକି ପୁରୀରେ ପ୍ରଚୁର ମିଳେ । ତାହାକୁ ଦୁଗ୍ଧରେ ଗୋଳାଇ ଆଉ କାହାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେବି ? ପୌରାଣିକୀ ବାର୍ତ୍ତା—ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ମଥୁରା ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଗର । ଶତ୍ରୁଘ୍ନ, ମଧୁ ନାମକ ଅସୁରକୁ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ମାରିଥିଲେ ବୋଲି ଏହାର ନାମ ମଥୁରା ହୋଇଅଛି । ୨ ।

ଗହନ ଇତ୍ୟାଦି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ମଥୁରା ପୁରକୁ ଏ ସ୍ଥାନରୁ ବିଜେ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କ ବିରହରେ (ଗହନ ତ ବୃନ୍ଦାବନ) ଯାହା ନିକୁଞ୍ଜ ମଣ୍ଡଳ ଏହି ବୃନ୍ଦାବନର ଶୋଭା ଆଉ ପୂର୍ବ ପରି ରହିଲା ନାହିଁ । ପୌରାଣିକୀ ବାର୍ତ୍ତା—ବୃନ୍ଦା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପତି ରୂପରେ ପାଇବାକୁ ଏହି ବନରେ ତପସ୍ୟା କରିଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ବୃନ୍ଦା-ବନ ହୋଇଅଛି । ଆଗେ ଏହା ଅଧିକ ବଣ ଥିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୋକ ବସତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଅଛି । ଏହା ମଥୁରାପୁରର ଅତି ନିକଟ । ୩ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଘର ମୋର ନ ମଣନ୍ତି ନନ୍ଦ ।

ଘଟନ ନ ଦିଶେ ପୁର ନ ଥିଲେ ଗୋବିନ୍ଦ ॥

ଲୋ, କୋଇଲି । ୪ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ନନ୍ଦ ଦେହ ପାଷାଣେ ଗଢିଲା ।

ନିଷ୍ଠୁରେ ଅକ୍ରୂର ନେଇ ରଥେ ବସାଇଲା ॥

ଲୋ, କୋଇଲି । ୫ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଚତୁର୍ଥୀରେ କଟୀର ମେଖଳା ।

ଚଟଚ ହୋଇଲେ ଶୁଣି ଗୋପପୁର ବାଳୀ ॥

ଲୋ, କୋଇଲି । ୬ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଛାଟକ ମୁଁ ମାଇଲି ପୂରୁବେ ।

ଛାଡ଼ି ଅବା ଗଲେ କୃଷ୍ଣ ସେହୁ ପରାଭବେ ॥

ଲୋ, କୋଇଲି । ୭ ।

ଘର ଇତି । (ଗୋବିନ୍ଦ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ନ ଥିବାରୁ ଏହୁ (ପୁର) ନଗର (ଘଟନ) ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁ ନାହିଁ ଏବଂ ନନ୍ଦ ପିତା, ମୋର ଘରକୁ ଘର ଅଗପର ଭଲ ପାଉ- ନାହାନ୍ତି "ଅପୁତ୍ରସ୍ୟ ଗୃହଂ ଶୂନ୍ୟଂ" ଏହି ଭାବ । ୪ ।

ନନ୍ଦ ଇତି । ବିଧାତା, ନନ୍ଦଙ୍କ ଦେହକୁ (ପାଷାଣ) ପଥରସ୍ୱରୂପ କରି ଦେଇ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ କଷ୍ଟ ବାଧା ହେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅକ୍ରୂର, ନିଷ୍ଠୁର ଚିତ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରଥରେ ବସାଇ ମଥୁରାକୁ ନେଇ ଗଲା । ୫ ।

ଚତୁର୍ଥୀ ଇତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଗଲା ବେଳେ ତାଙ୍କ (କଟୀର ମେଖଳା) ଅଣ୍ଟାର ଚନ୍ଦ୍ରହାରା (ଚତୁର୍ଥୀରେ) ରୁଣ୍ ଝୁଣ୍ ବାଜୁଥାଏ । ତାହା ଶୁଣି କରି (ଗୋପପୁର- ବାଳୀ) ବୃନ୍ଦାବନର ଯୁବତୀମାନେ (ଚଟଚ ହୋଇଲେ) ଚମକିତ ହେଲେ । ୬ ।

ଛାଟକ ଇତି । ଅଗେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପିଲା ବେଳେ ଶାସନା ଛଳରେ ମୁଁ ବାନ୍ଧିଥିଲି (ସେହୁ ପରାଭବରେ) ସେହି ଦୁଃଖରେ ମୋତେ ଛାଡ଼ି କରି ପଳାଇ ଗଲେ କି ? । ୭ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ବ୍ରଜେ ଦୂତ ଅଇଲା ଅକ୍ରୁର ।
ଯାତ୍ରା ବୋଲି ଭଣ୍ଡି ନେଲା ବସାଇ ରଥର ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୮ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଝୁରୁ ଝୁରୁ ଲୁହ ନ ରହଇ ।
ଝଗଡ଼ା ସାରଣି କୃଷ୍ଣ ମଥୁରା ରହଇ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୯ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ନିଶାକାଳେ ଦହ ମାଗେ ବୃନ୍ଦ ।
ନନ୍ଦନ ହେବ;ଅ ତାଙ୍କୁ ଖାନ୍ତୁ ଥାନ୍ତି ନନ୍ଦ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୦ ।

ବ୍ରଜେ ଉତ । (ଅକ୍ରୁର) କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୂତେଇ, (ବ୍ରଜେ) ଗୋପପୁରରେ [ଅଇଲ] ଦୂତ ସ୍ୱରୂପରେ ଅସିଥିଲ । (ବସାଇରଥର) ରଥରେ ବସାଇ (ଯାତ୍ରାବୋଲି) ଧନୁର୍ଯାଗାଦି ଦେଖି ଉତ୍ସବର ନାମ ଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ [ଭଣ୍ଡିନେଲା] ଠକି ବହି ନେଇଗଲା ॥ ୮ ॥

ଝୁରୁ ଉତ । (ଝୁରୁ ଝୁରୁ) ପୂର୍ବର କଥା ମନେ ପକାଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ମୋର ଆଖିରୁ ଲୋତକ ବନ୍ଦ ହେବାକୁ ନାହିଁ । (କୃଷ୍ଣ ଝଗଡ଼ା ସାରଣି) ସେ ସବୁ ଗୋଳମାଳ ଦୂର କରି ଦେଇ ମଥୁରାରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ଝଗଡ଼ା ହିଂସା ଶବ୍ଦ ॥ ୯ ॥

କୋଷା ଉତ । (ହରି) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ (ନିଶାକାଳେ) ରାତ୍ରିରେ (ବୃନ୍ଦମାନେ) ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି [ନନ୍ଦ] କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପିତା [ନନ୍ଦନ ହେବ] ଉପରକୁ ଚାହିଁ [ତାଙ୍କୁ ଅ] ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅ ଅ ବୋଲି (ଖାଉଥାନ୍ତି) ଡାକୁଥାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ-ଯଥା ନନ୍ଦନମ୍ ସରସ ଶଶୀ, ମୋ ଚାନ୍ଦ, ହାତରେ ପଡ଼ିବ ସତି ॥ ୧୦ ॥

୮—ପାଠାନ୍ତର—କୋଇଲି ଲୋ ବ୍ରଜପୁରେ ଅଇଲା ଅକ୍ରୁର ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଠହ ଠହ ହସୁଥାନ୍ତି ଲୋକେ ।
ଠଳ ଠଳ ହୋଇ ଥାନ୍ତି ଝୁଲିବାର ବେଳେ ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୧ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଡଣ୍ଡ ଯେ ସୁ—ନ୍ଦର ବେଣୁ ପୋଏ ।
ଡଣ୍ଡ ଭଣ୍ଡି ଗଲେ କୃଷ୍ଣ ନଇଲେ ବେଢ଼ାଏ ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୨ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଢାବଳେ ଖୁ—ସଇ ଯେଉଁ ଶାଇ ।
ଢାଳ ଉହୁ ଶୁଖ ପ୍ରାପ୍ତେ ଭାଷୁଥାନ୍ତି ହଇ ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୩ ।

ଠହ ଠହ ଅର୍ଥ । [ଢଳ ଢଳ ହୋଇଥାନ୍ତି] ଅଥବା ଦୋହଲି ଥାଆନ୍ତି । ପିଲେ ଝୋଳିରେ ଝୁଲିବା ବେଳେ—"ଝୁଲଣ୍ଡାଠ ଝୁଲ୍ ବା ପାଣି ଖାଇ ଫୁଲ" ବୋଲି କେହି କେହି ଗୀତ ଗାଇ ଥାଆନ୍ତି ।୧୧।

ଡଣ୍ଡ ଅର୍ଥ । [ଡଣ୍ଡ] ଅର୍ଥାତ୍ ଗଠନରେ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର [ବେଣୁପୋଏ] ବୃକ୍ଷ ର ଚାରି ବଡ଼ ଛୁଇ ବଳୟମ ଏପରି ଭୂଡେଁ [ବେଢ଼ାଏ] ଅଟେ । ୧୨ ।

ଢାବଳେ ଅର୍ଥ । [ଯେଉଁ] ଯେପରି, ଯେଉଁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଗୀତରେ ବ୍ୟବହାର କରଯାଏ । [ହଇ] ତଥା କହେ [ଢାଳର ଶୁଖ ପ୍ରାପ୍ତେ] ଢାଳର ଶୋଷ ବଢ଼ାଇଥିବା ପ୍ରଧାନ ଶୁଖପରି, ଶାଇକୁ ଏହିପରି କହି ବୋଲି ଗୋଟିଏ କଥା ବୋଧହୁଏ କି ଯେପରି ସେହି ଶବ୍ଦକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଭାବେ; ଶିଶୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ପିତା ମାତାଙ୍କ କହିବା କଥା ଅନୁକରଣ କରି ସେହିପରି ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଶୁଆଙ୍କର ଢାଳରେ ବସିଥିବା ବେଳେ ମନକୁ ଯେପରି ଯାହାପାଏ ତାହା କହୁଥାଏ । ଶିଶୁ କୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ଜନ୍ମାକାରେ ନାନା କଥା କହି କହି ବହୁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁ ଥାଆନ୍ତି । ୧୩ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଢଳ ଢଳ ନୟନେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଟଳଇ ନାସାର ମଣି ମୁକୁତାର ଫଳ ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୪ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଅନେକ ଦୁଷ୍ଟ—ହିଂସା ସୃଜି କଂସ ।
ଅଣହେଳା କରିଣ ଆ—ପଣେ ଗଲେ ନାଶ ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୫ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଚନ୍ଦ୍ରେ ଚା ଳିପଇଁ କୁଙ୍କୁମ ।
ଚିନ୍ତୟ ଖେଳାଉ ଥାନ୍ତି ଭାଇ ବଳରାମ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୬ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଅନ ଭାଙ୍ଗି କ୍ଷୀର ପାନ ଦେଲି ।
ଅବର କାଳକୁ ଦୂରୁ ଦେଖି ନ ପାରିଲି ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୭ ।

ଢଳ ଢଳ ଇତି । [ଢଳଢଳ] ତରଳ, ଆଖିରେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । (ମୁକୁତାର ଫଳ) ଫଳପରି ଗୋଲ ମୋତି (ନାସାର ମଣି) ନାସାମଣି ରୂପରେ ଟଳଇ ଦୋହଲୁଥାଏ । ଅଗରୁ ଯଶୋଦାଙ୍କର ଅପତ୍ୟହାନି ହେଉଥିବାରୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାକଫୋଡ଼ାଇ ମୁକ୍ତାର ଦଣ୍ଡୀ ଦେଇ ଥାଆନ୍ତି । ୧୪ ।

ଅନେକ ଇତି । (ଦୁଷ୍ଟ) ଖଳ [ହିଂସିର] ହିଂସାକର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିବାପାଇଁ କଂସ, ପୂତନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେଶୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ ଅସୁର ପଠାଇଥିଲା । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରୁ ବଞ୍ଚିକରି କେହି ଫେରି ନାହାନ୍ତି । (ଅଣହେଳା) ଅବହେଳା ଆପଣେ] ନଷ୍ଟ ହେଲେ ॥୧୫॥

ଚନ୍ଦ୍ରେ ଇତି । (ଚନ୍ଦ୍ରେ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେହରେ (କୁଙ୍କୁମ) ଏକପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁବାସ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ॥୧୬॥

ଅନ ଇତି । [କ୍ଷୀର] ସ୍ତନ୍ୟ (ଅବର କାଳକୁ) ବୃଦ୍ଧ ସମୟକୁ ॥୧୭॥

କୋଇଲି ଲୋ, ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିଲି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ।
ଦାମୋଦର ନାମେ ଗଲେ ମଥୁରା-ପୁରକୁ ।
ଲୋ, କୋଇଲି ୧୮ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଧନ୍ୟ ସେହୁ ଦଇବକୀ ନାରୀ ।
ଧର୍ମ ଅଳ୍ପ ଦୂର, ଗୋଷ୍ଠି ହୋଇଲା ତାହାର ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୯ ।

ଦଉଡ଼ିରେ ଇତି । (ଦଉଡ଼ିରେ) ଦୌଡଦ୍ୱାରା, ଗଦ୍ୟରେ ଦୌଡ଼ି, (ଦାମୋଦର) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ. ପୌରାଣିକବାର୍ତ୍ତା—ଯଶୋଦା, ଗୋପପୁରରେ ଘର ଦୁଗ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ଅପହରଣାଦି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦାମ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୌଡରେ ତାଙ୍କ ଉଦର ବା ପେଟରୁ ବାନ୍ଧିଥିଲେ, ସେହି ଦିନରୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ ଦାମୋଦର ନାମରେ ପରିଚିତ । ଥରେ କୃଷ୍ଣ ଯଶୋଦାଙ୍କ ସହିତ ଦୁଧ ଦହି ଖାଇବା ପାଇଁ ଜିଦ କଲାବେଳେ ସେ ଦହି ମୋହୁ ? ଚୁଲ୍ଲୀ ଉପରେ ବସିଥିବା ଦୁଧହାଣ୍ଡି ଉତୁରିବାରୁ ବାହାରିଗଲେ । ସେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣ ଦହି କୌଠରେ ପଥର ପକାଇ ଦେବାରୁ କୌଠର ଦହି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଦେଖି ପୁତ୍ରର ଶାସନା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଘରପାଖରେ ଥିବା ଏକ ଯାଆଁଳା ଅର୍ଜୁନ ଗଛରେ ଦୌଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ଦେଲେ । ପୂର୍ବେ ନାରଦଙ୍କ ଶାପରେ କୁବେରଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ ନଳକୁବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ଯାଆଁଳା ଅର୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷ ସ୍ୱରୂପରେ ସେଠାରେ ଥିଲେ କୃଷ୍ଣ ରଜ୍ଜୁ ହୋଇ ସେ ଗଛ ଦୁଇଟାକୁ ଉପାଡ଼ି ଦେବାରୁ ନଳ କୁବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ଶାପମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯକ୍ଷ ଦେହରେ ଓଳଗ୍ଗା ପୂର୍ବକ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ୧୮ ।

ଧନ୍ୟ ଇତି । (ଦଇବକୀ) ଦେବକୀ, ପଦ୍ୟର ଭାଷା । ଗୀତରେ, ନାମ ବାଚକ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଏପରି ବିଲକ୍ଷଣ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖି ଅନେକ ଧୁରନ୍ଧର ପଣ୍ଡିତ ଗୀତ ପଢ଼ିବାକୁ ସାମୟିକ ବାଧ୍ୟହେବ ହୁଅନ୍ତି । ୧୯ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ନ ଶୋଭଇ ଗୋପପୁର ମୋର
ନାରାୟଣ ଗଲେ ଚଳି ମଥୁରା ନଗର ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨୦ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ପରମ ପୁ—ରୁଷ ମୋ ମାଧୋଉ ।
ପବଶ ମୁଁ ଦେଉଥିଲି କୃଷ୍ଣ ମୁଖ ଚାହିଁ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨୧ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଫଳବାକୁ ନାହିଁ ମୋର ଅଣ ।
ଫଳବାର ଫଳଗଲା ବସୁଦେବ ପାଣ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨୨ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ବିନ୍ଧୁଚ ସ—ହୁଲି ତାଙ୍କ ଅଳ ।
ବଡ଼ାଇ ଶରଧା ଭାଙ୍ଗି ଗଲେ ବନମାଳୀ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨୩ ।

ନଶୋଭଇ ଇତ । (ଗୋପପୁର) ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ଅବାସ ସ୍ଥଳ ବୃନ୍ଦାବନ (ନାରାୟଣ) ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ନାର ଅର୍ଥାତ୍ ଜଳ, ଅୟନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶ୍ରୟ ହୋଇଥିବା ବୋଲି ନାରାୟଣ ନାମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମୁଦ୍ର ଶାୟୀ କଥାରୁ ସୂଚିତ । ୨୦ ।

ପରମ ଇତ ।(ମାଧୋଉ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯଶୋଦା ସ୍ନେହରେ ମାଧୋଉ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି, ଏହା ମାଧବ ଶବ୍ଦରୁ ଜାତ । ୨୧ ।

ଫଳବାକୁ ଇତ (ଅଣ) ଅଣ୍ଡା (ବସୁଦେବ ପାଣ) ଦେବକୀଙ୍କ ସ୍ୱାମି ନନ୍ଦଙ୍କୁ ।୨୨।

ବନ୍ଧୁର ଇତ [ଅଳ] ଳଲାଟ (ବଡ଼ାଇ) ବଡ଼ପଣିଆ (ଶରଧା) ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ସ୍ନେହ (ବନମାଳୀ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ୨୩ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଭଣ୍ଡି ମୋତେ ଗଲେ ବେନି ଗୋପ ।
ଭାଇ ତାଙ୍କ ବଳରାମ ନଇଲେ ବେଢ଼ାପ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୪ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ମଥୁରାକୁ ଯିବଇ ମୁଁ ଧାଇଁ ।
ମାଧବ ମଧୁସୂଦନ ଆଣିବ କଢାଇ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୫ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଯିବେ ଯେ ଆ—ସିବେ ବୋଲି ଗଲେ
ଜଗତ ଜୀବନ ପ୍ରଭୁ ବେଢ଼ାପ ନଇଲେ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୬ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ରତ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ଅଲଙ୍କାର ମାନ ।
ରାମ କୃଷ୍ଣ ଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ଦିଶେ ଶୋଭାବନ ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୧୭ ।

ଭଣ୍ଡି ଇତି । (ଭଣ୍ଡି) ଠକ (ଭାଇ ତାଙ୍କ ବଳରାମ) କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭାଇ ବଳରାମ । ୧୪ ।

ମଧୁସୂଦନ ଇତି । (ମାଧବ ମଧୁସୂଦନ) ରାଧାକାନ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ; ଧବ—ପତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ମାଧବ । ମଧୁ ନାମକ ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ସୂଦନ ଅର୍ଥାତ୍ ବିନାଶ କରିଥିବାରୁ ମଧୁସୂଦନ ନାମ ହୋଇଅଛି ॥ ୧୫ ।

ଯିବେ ଇତି । (ଜଗତ ଜୀବନ ପ୍ରଭୁ) ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ୧୬ ।

ରତ୍ନ ଇତି । (ରତ୍ନ) ନବରତ୍ନ—ହୀରା, ନୀଳା, ମରକତ, ମୋତି, ମାଣିକ୍ୟ, ବିଦ୍ରୁମ, ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ, ଗୋମେଦ, ପଦ୍ମରାଗ, ପ୍ରବାଳ । [ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ] ଦେହରୁ (ଶୋଭାବନ) ସୁନ୍ଦର । ୧୭ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ତ ଅଟେ ନାରାୟଣ ।
ଲିଳବରେ ନାମ ଦେଲେ ସେ ଗର୍ଗ ବ୍ରାହ୍ମଣ ॥ *
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨୮ ।

କୋଇଲି ଲୋ; ବୃନ୍ଦାବନ ନ ଶୋଭଇ ମୋର ।
ବସ୍ତା ବଏ ଚସ୍ତଇବ ଯମୁନାର ତୀର ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୨୯ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଶ୍ରୀମନ୍ତ ପୁ—ରୁଷ ମୋ ମାଧୋଇ ।
ଶୀଘ୍ରଙ୍ଗ ଗଲା ଦନ୍ତ ନଦ ହେଲେ ବାଇ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୩୦ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ତ ଅର୍ଥ । (ଲଳଚରେ) ଅର୍ଥ ସ୍ୱାର୍ଥ୍ୟରେ (ଗର୍ଗ ବ୍ରାହ୍ମଣ) ଯଦୁବଂଶର ପୁରୋହିତ । କୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମକରଣ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ବସୁଦେବ, ଗୁପ୍ତଭାବରେ ଗର୍ଗଙ୍କୁ ଡକାଇ ଗୋକୁଳରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମକରଣ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇ ଥିଲେ । ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କଲେ କଂସ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯାଦବ ବୋଲି ବୁଝିପାରି ଅନିଷ୍ଟ କରିବ ଏ ଭୟରେ ଗର୍ଗ, ଗୁପ୍ତରେ ନାମକରଣ କରି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମହିମା ନନ୍ଦଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ୨୮ ।

ବୃନ୍ଦାବନ ଅର୍ଥ । [ବସ୍ତା] ଗୀତ ବାକ୍ୟ (ଯମୁନା ତୀର) ଯମୁନା ନଦୀର କୂଳ । ୨୯ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ତ ଅର୍ଥ । (ଶ୍ରୀମନ୍ତ) ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ସୁନ୍ଦର (ଶୀଘ୍ରଙ୍ଗ) ଶୀଘ୍ର (ବାଇ) ବାତୁଳ । ୩୦ ।

---

*—ପାଠାନ୍ତର – ଲଗ୍ନରେ ନାମ ଦେଲେ ଗର୍ଗ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଶଶୀ ଯେସନେ ଦିନୁ ଦିନ କ୍ଷୀଣ ।
ସେହୁ ମତ କ୍ଷୀଣ ହେଲେ ମୋ ଜୀବନ ସ୍ୱଜନ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୩୯ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଯାତପନ ଇନ୍ଦ୍ର ବୃଷ୍ଟି କଲା ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବରଷ ଯୁଅ ମନ୍ଦର ଧରିଲା ।
ଲୋ, କୋଇଲି । ୪୦ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ହାୟ ଯେ ମା—ରଇ ସବୁ ଭୁଣ୍ଡ ।
ହୃଦରେ ଦଶିଲା ତାର ଅଶେଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ॥
ଲୋ, କୋଇଲି । ୪୧ ।

ଶଶୀ ଯେସନେ । [ଶଶୀ ଯେସନେ] କୃଷ୍ଣପକ୍ଷରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେସନେ [ଦିନୁ ଦିନ] ଦିନରୁ ଦିନ । ୩୯ ।

ଯାତପନ ଇନ୍ଦ୍ର । (ଯାତପନ ଇନ୍ଦ୍ର) ଯାତବର୍ଷର ବୃଷ୍ଟି ସଙ୍ଗ୍ରାମ [ମନ୍ଦର] ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ । ପୌରାଣିକ କଥା—ବୃନ୍ଦାବନର ନିକଟରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଅଛି । ଗୋପମାନେ ଏହି ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଗୋରୁମାନ ଚରାଇ ଏହି ପର୍ବତର ଆଶ୍ରୟରେ ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବାର ଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ । ଏକଦା ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପୂଜା ନ କରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପୂଜା କରିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର କ୍ରୋଧ ହୋଇ ବୃଷ୍ଟିରେ ଗୋପ ଗୋପାଳ ମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗ୍ରାମ ଏକ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଟେକି ଛତ୍ର ସ୍ୱରୂପ ଧରି ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ୪୦ ।

ହାୟ ଯେ । [ଅଶେଷ] ସମସ୍ତ [ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ] ସଂସାର । ଥରେ କୃଷ୍ଣ ମାଟି ଖାଇବା ସମୟରେ ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଯଶୋଦା, ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦେଖି ଚକିତ ହୋଇଥିଲେ । ୪୧ ।

କୋଇଲି ଲୋ, ଛନ୍ଦଣି ବ—ନ୍ଧଣି ଭୁଜଦଣ୍ଡ ।

କ୍ଷମା କର ଦୋଷ ମୋର ଭଣେ ମାରକଣ୍ଡ ॥ *

ଲୋ, କୋଇଲି । ୩୪ ।

ଛନ୍ଦଣି ଇତି । [ଛନ୍ଦଣି ବନ୍ଧଣି ଭୁଜଦଣ୍ଡ] ଅର୍ଥାତ୍ ହାତଯୋଡ଼ି କରି ଏହା ଗୋଟିଏ ସମାସବଦ୍ଧପଦ ଓ ମାର୍କଣ୍ଡର ବିଶେଷଣ, (ମାରକଣ୍ଡ) ଏହି କେଶବ କୋଇଲିର ରଚକ ମାର୍କଣ୍ଡ ଦାସ ଭଣେ] କହେ, ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଏକବଚନ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ରିୟା । ନାରାୟଣୀ ଟୀକା ସମାପ୍ତ ॥ ୩୪ ॥

---

*—ପାଠାନ୍ତର = କେ ଲଭ ସେ ଛନ୍ଦଣି ବନ୍ଧଣି ଭୁଜଦଣ୍ଡ ।

Printed by A. C Chakravarty, O. P. Works, Puri, 1926

ଥରେ ପଢ଼ନ୍ତୁ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଠିକଣାରେ ଅଗ୍ରିମ ମିଳିଲେ ପୁସ୍ତକ ପଠାଯାଏ । ପ୍ରତି ୧୨ ଖଣ୍ଡରେ ୧ ଖଣ୍ଡ ଉପହାର ଦିଆଯାଏ

୧ । ଭାଷାଶୁଦ୍ଧି ଚନ୍ଦ୍ରିକା ୦।୯

ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ା । ଏଥିରେ ଦୂରଣ ବାଚକ ଶବ୍ଦ, ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି, ବଜାରର ଭାଷା, ଚନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ନାମ ଜ୍ୟାମିତିକ ଚନ୍ଦ, ଇନ୍ ଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ, ଅଶୁଦ୍ଧି ସଂଶୋଧନ, ଏକରୁ ପରାର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଖ୍ୟାର ଭାଷା; କରଣୀ ଅଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି ।

୨ । ଗଳ୍ପ ନିସ୍ତାରଣୀ ଓ ପଞ୍ଚରତ୍ନ ୦।୨

ଏହି ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉକ୍ତିଙ୍କର ୧୩ ଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଅଛି । ଗଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଠୋପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି ।

୩ । ସଟୀକ କେଶବ କୋଇଲି ୦ ୦/

୪ । ଓଡ଼ିଆ ହିନ୍ଦି ଶିକ୍ଷା ୦ ୦।/

ହିନ୍ଦି ଶିଖିବାକୁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଏ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପୁସ୍ତକ ।

୫ । ପ୍ରାରମ୍ଭ ଚିକିତ୍ସା (First Aid) ଯନ୍ତ୍ରସ୍ଥ

ଓଡ଼ିଆରେ ଡାକ୍ତରି ପୁସ୍ତକ

ଠିକଣା ।—ପଣ୍ଡିତ ନାରାୟଣ ଶିରୋମଣି
ସୁରଙ୍ଗି-ହାଇସ୍କୁଲ; ଇଛାପୁର, ଗଞ୍ଜାମ ।